

**Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігі
Орман шаруашылығы және жануарлар дүниесі комитеті**

«Тарбағатай» мемлекеттік ұлттық табиғи паркі»»

Республикалық мемлекеттік мекемесінің

ПАСПОРТЫ

Үржар 2019 ж.

БЕКІТІЛГЕН

Қазақстан Республикасының
Орман шаруашылығы және
жануарлар дүниесі
Комитетінің бұйрығымен
«_____»_____ 2019 ж
№_____

ТІРКЕЛГЕН

Қазақстан Республикасының
Орман шаруашылығы және
жануарлар дүниесі
Комитетімен
«_____»_____ 2019 ж
№_____

**«Тарбағатай» мемлекеттік ұлттық табиғи паркі»
Республикалық мемлекеттік мекемесінің**

ПАСПОРТЫ

2019 ЖЫЛ

1.«Тарбағатай» мемлекеттік ұлттық табиғи паркі» республикалық мемлекеттік мекемесі, республикалық маңызы бар.Қолданылу мерзімі-тұрақты. Санаты-II.

(ерекше қорғалатын табиғи аумақтың атауы, оның түрі және санаты)

Ұйымдастыру үшін негіздеме:биологиялық және ландшафтық әртүрлілікті сақтау,ерекше экологиялық, ғылыми, тарихи-мәдени және рекреациялық құндылығы бар бірегей табиғи кешендер мен мемлекеттік табиғи-қорық қорының объектілерін табиғат қорғау мақсатында пайдалану.

2.«Тарбағатай» мемлекеттік ұлттық табиғи паркі» республикалық мемлекеттік мекемесі 2018 жылдың 27 маусымында Қазақстан Республикасы Үкіметінің №382 Қаулысымен құрылды.

(ерекше қорғалатын табиғи аумақ құрылған немесе кеңейтілген Мемлекеттік орган актісінің атауы,нөмірі және қабылданған күні)

3.Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігі орман шаруашылығы және жануарлар дүниесі комитеті.

(ЕҚТА қарамағында болатын мемлекеттік органның атауы)

4.«Алет» мемлекеттік табиғи қаумалы (ботаникалық), «Солдатская щель» мемлекеттік табиғи қаумалы (ботаникалық), «Үржар» мемлекеттік табиғи қаумалы (ботаникалық), «Тарбағатай» мемлекеттік табиғи қаумалы (зоологиялық), «Құлжа» мемлекеттік табиғи қаумалы(зоологиялық).

(заңды тұлға мәртебесі жоқ ерекше қорғалатын табиғи аумақты қорғау жүктелген ұйымның атауы)

5.Туристік инфрақұрылымды айқындай отырып,географиялық координаттары, шекараларды сипаттай отырып,оның аумағының және күзет аймағының алаңы бар карта-сызбасымен ерекше қорғалатын табиғи аумақтың орналасқан жері:

5.1.Қазақстан Республикасы Орман шаруашылығы және жануарлар дүниесі комитетінің «Тарбағатай» мемлекеттік ұлттық табиғи паркі» республикалық мемлекеттік мекемесі Шығыс Қазақстан облысы Үржар ауданының аумағында орналасқан.

(ерекше қорғалатын табиғи аумақтың орналасқан жері)

5.2.ЕҚТА шекараларының сипаттамасы.

Тарбағатай мемлекеттік ұлттық табиғи паркінің аумағы Қазақстан аумағына өзінің батыс бөлігімен кіретін Тарбағатай жотасының шегінде орналасқан (Батыс Тарбағатай). Бұл Жайсан және Алакөл ойпаттарын бөліп тұратын,ұзындығы 200 км және ені 15-20-100 км-ге дейін солтүстік-батыста. Жотаның ең биік-шығыс бөлігі, мұнда оның ең жоғарғы нүктесі-2992,7 м.

Қазақстанның физикалық-географиялық аудандастыруына сәйкес жобаланған мемлекеттік ұлттық табиғи парк қалыпты белдеудің жартылай шөлейт ландшафтық аймағында орналасқан және Жоңғар-Саур Тарбағатай облысының Саур Тарбағатай физика-географиялық провинциясына кіреді.

5.3.ЕҚТА жалпы аумағы

(ЕҚТА үшін жерді қайтарып алумен) негізгі аумақ -143 550,5 га

5.4.ЕҚТА қорғау аймағының ауданы

Қорғау аймағының аумағы (жерді қайтарып алмай) 204 602 га (алдын ала), тұрақты жер пайдалануға арналған мемлекеттік акт қазіргі уақытта әлі алынбаған, ЕҚТА шекаралары шектелмеген және жерге орналастыру жобасы жүргізілген жоқ, сондықтан күзет аймағының алаңы анықталмаған.

Алдағы уақытта тұрақты жер пайдалану актісін алғаннан кейін паспортқа түзету жүргізіледі.

а) Кесте-1-Тарбағатай МҰТП аумағын қалыптастыру.

№	МҰТП кластерлік учаскелері	Аумағы,га
1	Тарбағатай таулары,оның ішінде: 1 учаскесі 2 учаскесі 1 және 2 учаскелерден тыс шоқ ормандар	117 384,1 га 66 007 га 49 568 га 1809 га
2	Қарабас таулары	8 475,2
3	Арқалы таулары	15 634,2
4	Үржар өзенінің алқабы	447
5	Қатынсу өзенінің алқабы	960
6	Емел өзенінің алқабы	650
	барлығы	143 550,5 га

Парк аумағы Үржар ауданының 136 367,5 га босалқы жерлерінен және 7183 га Үржар орман шаруашылығының «Семей орманы» РММ Тау-Далалы филиалының ерекше қорғалатын табиғи аумақтарынан қалыптастырылады(2кесте).

2 кесте –Тарбағатай МҰТП жер орналасуы

Жерлердің санаты	Аумағы,га
Босалқы жерлер	136 367,5 га
ЕҚТА жерлері	7 183 га
Барлығы	143 550,5 га

осылайша, парк аумағы құрайды:

- (ЕҚТА үшін жерді алып қоюмен) негізгі аумақ-143 550,5 га,**
- күзет аймағы(жерді қайтарып алып қоймай)-204 602 га**

б)ЖЕР ЭКСПЛИКАЦИЯСЫ

АТАУЫ	ЖАЛПЫ АУДАНЫ	СОНЫҢ ІШІНДЕ, ГА:									
		ОРМАН АЛҚАПТАРЫ				ТҰРҒЫЛЫҚТЫ АЛҚАПТАР					
		ЖАМЫЛҒЫСЫ ШОҚ ОРМАНДАР	СОНЫҢ ІШІНДЕ		БАРЛЫҒЫ	ШАБЫНДЫҚ	ЖӘЙЛІМ	СУ АСТЫНДА	ЖОЛДАР	БАСҚА ЖЕРЛЕР	БАРЛЫҒЫ
МӘДЕНИЕТІ ТҮРІ	МҮЛКЕТ ТҮРІ										
1. ОРМАН ФОНДЫНЫ Ң ЖЕРЛЕРІ	7183		7180	3,0	7183	-	-	-	-	-	-
2. БОСАЛҚЫ ЖЕРЛЕР	55 370,5	-	-	-	-	-	55370,5	-	-	-	-
3. АУЫЛДЫҚ ОКРУГТЕРДІ Ң ЖЕРЛЕРІ	80997	-	-	-	-	-	80997	-	-	-	-
БАРЛЫҒЫ	143550,5	-	7180	3,0	7183	-	136367,5	-	-	-	-

5.5. Осы аумақтың ерекше қорғалатын аумағының және күзет, санитариялық-қорғаныш немесе өзге де қорғаныш аймағының карта-схемасы немесе оның қосымшасы туралы белгі.

1)Шығыс Қазақстан облысы Үржар ауданының аумағында Тарбағатай мемлекеттік ұлттық табиғи паркінің шекарасын белгілеу «жобасы».

Масштаб:1:200 000

2)Шығыс қазақстан облысы Үржар ауданының аумағындағы Тарбағатай мемлекеттік ұлттық табиғи паркі шекараларының бұрылыс нүктелерінің сызбасы.

Масштаб:1:200 000

6.Ерекше қорғалатын табиғи аумақта орналасқан мемлекеттік табиғи-қорық қоры объектілерінің сандық және сапалық сипаттамасы бар тізбесі паспортқа 1-қосымшада келтірілген

6.1.«Тарбағатай» мемлекеттік ұлттық табиғи паркі» РММ өсімдік және жануарлар дүниесінің жағдайын анықтайтын индикатор түрлері.

(ЕҚТА атауы)

6.1.1.Өсімдіктер:

Populus tremula L.-Көктерек-Осина обыкновенная,
Populus laurifolia Ledeb.-Терек-Тополь лавролистный,
Salix alba -Тал-Ива белая,
Málus sievérsii-Сиверс алмасы-Яблоня Сиверса.

(Өсімдіктердің индикаторлық түрлері аталады)

6.1.2.Жануарлар

Сүтқоректілер:

Sus scrofa-қабан шошқа-қабан,
Capreolus pygargus-елік-Сибирская косуля,
Ursus arctos isabellinus-Тянь-шань қоңыр аюы-Тянь-шаньский бурый медведь,
Meles meles-борсық-барсук,
Marmota baibacina-Алтай суыры- Алтайский сурок,
Lepus tolai-Құм қоян-заяц-толай.

Құстар:

Lugurus tetrix-кұр-тетерев,
Perdix perdix-сұр шіл-серая куропатка,
Ardea alba-Ақ құтан-белая цапля,
Otis tarda-дуадақ-дрофа,
Coturnix coturnix-бөдене-перепел,
Anas platyrhynchos-барылдауық үйрек-обыкновенная кряква.

(Жануарлардың индикаторлық түрлері аталады)

6.1.3.Жануарлардың индикаторлық түрлерінің саны паспортқа 2-қосымшада келтірілген.

6.2.Тарбағатай мемлекеттік ұлттық табиғи паркінің аумағында орналасқан тарихи-мәдени мұра объектілері.

Тарбағатай ұлттық паркінің және оның қорғау аймағының аумағында Үржар, Қызылжұлдыз, Мақаншы және Бақты ауылдарындағы көптеген көне қорғандар мен қорымдар сияқты тарихи-мәдени мұра объектілері орналасқан.

Тарбағатай МҰТП аумағында кей жерлерде нағыз көркем галереяларды құрайтын петроглифтер кездеседі. Олар әлі аз зерттелген.

6.2.1.Тарихи-мәдени мұра объектілерінің тізбесі паспортқа 3-қосымшада келтірілген.

7.Ерекше қорғалатын табиғи аумақтың функционалдық аймақтары және оларды қорғау режимінің түрлері, жер учаскелерінің аралас меншік иелері мен жер пайдаланушылар, олардың күзет аймағында табиғат пайдалану жөніндегі міндеттемелері мен ауыртпалықтары туралы мәліметтер.

7.1.Функционалдық аймақтар бойынша ерекше қорғалатын табиғи аумақты күзету режимдері.

№	Функционалды аймақтың атауы	Аумағы,га	Қорғау режимі
1	2	3	4
1	Қорықтық аймақ	30 073,3га	қорықтық
2	Экологиялық тұрақтандыру аймағы	30 662 га	қорықтық
3	Туристік және рекреациялық қызмет аймағы	24 858 га	қаумалдық
4	Шаруашылығы шектеулі қызмет аймағы	57 957,2га	Қаумалдық, реттелетін
5	Қорғау аймағы	шектелмеген	реттелетін
	Барлығы	143 550,5 га	

7.2.ЕҚТА-да және оның қорғау аймағында жер учаскелерінің меншік иелері мен жер пайдаланушылардың орналасуы, олардың табиғатты пайдалану жөніндегі міндеттемелері мен ауыртпалықтары туралы мәліметтер.

№	Аты, тегі	Ауданы, га	Орналасуы
<i>Тарбағатай таулары</i>			
1	Самалыков Михаил	68,0	Бұрыңғы свх. «Тасбұлақ»
2	Сайдахметов Самат	350,0	Бұрыңғы клх. «Красный Дозор»
3	Турлиев Оразбек	2500,0	Бұрыңғы свх. «Тасбұлақ»
4	Мустафин Муратхан	2000,0	Бұрыңғы свх. «Тасбұлақ»
5	Калиаскаров Каден	2000,0	Бұрыңғы свх. «Тасбұлақ»
6	Аринов Газиз	500,0	Бұрыңғы свх. «Тасбұлақ»

7	Окасов Слямгажи	510,0	Бұрыңғы клх. «Красный Дозор»
8	Мусабаев Бахтыбек	500,0	Бұрыңғы клх. «Калинина»
9	Жунусов Муратхан	2000,0	Бұрыңғы свх. «Калинина»
10	Ыкыласов Айдын	2500,0	Бұрыңғы свх. «Калинина»
11	Куншыбай Тусен	1500,0	Бұрыңғы свх. «Калинина»
12	Мусабаев Бахтыбек	1500,0	Бұрыңғы клх. «40 лет Октября»
13	Увалиева Гульжан	2500,0	Бұрыңғы клх. «Чапаева»
14	Данабекова Роза	2000,0	Бұрыңғы клх. «Чапаева»
15	Данабеков Мурат	1000,0	Бұрыңғы клх. «Чапаева»
16	Ахметова Сауле	1000,0	Бұрыңғы клх. «Егинсуйский»
17	Жимураев Мырзабек	700,0	Бұрыңғы клх. «Егинсуйский»
18	Касымбаев О.	752,0	Бұрыңғы клх. «Егинсуйский»
19	Жунусов Габит		Бұрыңғы клх. «КГО»
20	Тлемисов Ержан	6000,0	Бұрыңғы клх. «Чапаева»
21	Акатаев Рахат	150,0	Бұрыңғы клх. «Чапаева»
22	Калиев Маулет	1350,0	Бұрыңғы клх. «XX съезд КПСС»
23	Кудаймендинов	500,0	Бұрыңғы клх. «XX съезд КПСС»
24	Куттыбаев Т.	1000,0	Бұрыңғы клх. «Коммунизм жолы»
25	Ауденбаев Замаш	100,0	Бұрыңғы клх. «Коммунизм жолы»
26	Исаджанов Мурат	1000,0	Бұрыңғы клх. «Коммунизм жолы»
27	Жамболатов Серик	592,0	Бұрыңғы клх. «Коммунизм жолы»
28	Турлин Канат	2000,0	Бұрыңғы клх. «Ленина»
29	Темешев Ержан	5,0	Бұрыңғы клх. «Чапаева»
30	Қынырбеков Айдын	320,0	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»

31	Кейков Кызырхан	261,5	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
32	Заманбеков Бурахан	1000,0	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
33	Нусупжанов Асет	160,0	Бұрыңғы свх. «Караталский»
34	Амреев Абеу	389,0	Бұрыңғы свх. «Караталский»
35	Тукуев Тусупхан	22,1	Бұрыңғы клх. «Красный Партизан»
36	Абдикаримова Айгуль	33,4	Бұрыңғы клх. «Красный Партизан»
37	ТОО «Келдымурат»	1000,0	Бұрыңғы клх. «Красный Партизан»
38	ТОО «Келдымурат»	300,0	Бұрыңғы клх. «Красный Партизан»
39	Байботанов Кайсар	100,0	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
40	Дусева Бахытхан	10,9	Бұрыңғы свх. «Фурманова»
41	Оспанова Канча	300,0	Бұрыңғы свх. «Жарбулакский»
42	Мерекенов Манарбек	10,5	Бұрыңғы свх. «Фурманова»
43	Ахметбек Сергазы	150,0	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
44	Тугуров Мухаметкарим	100,0	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
45	Елекенов Нурлан	200,0	Бұрыңғы клх. «Юбилейный»
46	Чурчитбаев А.	9,0	Бұрыңғы клх. «Юбилейный»
47	Ахметжанов Д.	3,0	Бұрыңғы клх. «Юбилейный»
48	Койтыков К.	3,0	Бұрыңғы клх. «Юбилейный»
49	Нусупов К.	3,0	Бұрыңғы клх. «Юбилейный»
50	Байсабыров К.	1000,0	Бұрыңғы клх. «Калинина»
51	Джаркинбаев Дуйсен	20,0	Бұрыңғы клх. «Красный Партизан»

52	Кабдрашит	204,0	Бұрыңғы клх. «Красный Партизан»
53	Домников Владимир	13,0	Бұрыңғы клх. «Красный Партизан»
54	Жирентай Берик	3745,0	Бұрыңғы свх. «Пограничный»
<i>Үржар өзені</i>			
1	Турарбеков Ж.	8,8	Бұрыңғы клх. «Коммунизм жолы»
2	Кузиков	7,2	Бұрыңғы клх. «Коммунизм жолы»
3	Мусатали	3,9	Бұрыңғы клх. «Коммунизм жолы»
4	Болекбаев Р.	7,6	Бұрыңғы клх. «Коммунизм жолы»
5	Кулибаев		Бұрыңғы клх. «Коммунизм жолы»
6	Сарыкбаев	4,0	Бұрыңғы клх. «Коммунизм жолы»
7	Нурикбаев Архат	8,6	Бұрыңғы клх. «Коммунизм жолы»
8	Ибраев Д.	7,2	Бұрыңғы клх. «Коммунизм жолы»
10	Шахаров	5,6	Бұрыңғы клх. «Коммунизм жолы»
11	Нуржахметов	6,6	Бұрыңғы клх. «Коммунизм жолы»
12	Жигутов Р.	15,0	Бұрыңғы клх. «Коммунизм жолы»
13	Курмағалиев	13,7	Бұрыңғы клх. «Коммунизм жолы»
14	Тулемесов	2,4	Бұрыңғы клх. «Коммунизм жолы»
15	Сеитказин	2,4	Бұрыңғы клх. «Коммунизм жолы»
16	Мамажаров	3,2	Бұрыңғы клх. «Коммунизм жолы»
17	Алолжанов	4,0	Бұрыңғы клх. «Коммунизм жолы»
18	Мамажаров	2,4	Бұрыңғы клх. «Коммунизм жолы»
19	Байкатов	2,4	Бұрыңғы клх. «Коммунизм жолы»
20	Турлин К.	1442	Бұрыңғы клх. им. «Ленин»

21	Турлин К.	423	Бұрыңғы клх. им. «Ленин»
22	Турлин К.	427	Бұрыңғы клх. им. «Ленин»
23	Нураков Н.	556,8	Бұрыңғы клх. им Егинсу
24	Зилданов М.		Бұрыңғы клх. «Чапаева»
25	Жумадилов К.		Бұрыңғы клх. «Чапаева»
26	Кожкенова А.		Бұрыңғы клх. «Чапаева»
27	ТОО «Vita»	367	Бұрыңғы клх. «Чапаева»
28	Аплатонова К.	300	Бұрыңғы клх. «Чапаева»
29	Абдураимова М.	342,2	Бұрыңғы клх. «Чапаева»
<i>Қатынсу өзені</i>			
1	Битисов Наймангазы	420	Бұрыңғы свх. «Кокталский»
2	Карибжанов Совет	261	Бұрыңғы свх. «Кокталский»
3	Ракишев Ардак	10	Бұрыңғы свх. «Кокталский»
4	Турсунов Капан	250	Бұрыңғы свх. «Кокталский»
5	Алимханов Елемес	300	Бұрыңғы свх. «Кокталский»
6	Сыпатаева Амангайша	600	Бұрыңғы свх. «Кокталский»
7	Чотанбеков Глеукажы	62	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
8	Ахметбек Сергазы	1200	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
9	Байботанов Кайсар	1050	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
10	Талмурзина Кумысай	600	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
11	Магзумов Максут	100	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
12	Калиев Касым	70	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
13	Талканбаева Дарига	794	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
14	Талканбаев Ербол	570	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»

15	Молдажанов Асылхан	60	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
16	Тугуров Мухаметкарим	628	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
17	Жылкайдаров Хабидолла	200	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
18	Оспанова Канча	1010	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
19	Молдабаев Казис	505	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
20	Акеев Ыхтияр	280	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
21	Кулсултанов Марат	1282	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
22	Закариянов Ж.	142	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
23	Амирханова Рыскайча	3900	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
24	Омаров Мазан	610	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
25	Сатбаков Рысбек	509	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
<i>Үржар өзені</i>			
1	Каирбаев Ермек	200	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
2	Байсеитов Беделхан	3	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
3	Сагымбеков Турсынхан	800	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
4	Кулсултанов Марат	1148	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
5	Ажибаев Даулеткан	200	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
<i>Қарабас таулары</i>			
1	Оспанов Кудайберген	118	Бұрыңғы свх. «Пограничный»
2	Оспанов Кудайберген	150	Бұрыңғы свх. «Пограничный»
3	Садыгулов Аскат	879	Бұрыңғы свх. «Пограничный»
4	Садыгулов Аскат	155,4	Бұрыңғы свх. «Пограничный»
<i>Арқалы таулары</i>			
1	Райсов Айдын	70	Бұрыңғы свх. «Бахтинский»

2	Атыбаев Марат	200	Бұрыңғы свх. «Бахтинский»
3	Сайров Жомарт	50	Бұрыңғы свх. «Бахтинский»
4	Заманбеков Асанбек	470	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
5	Заманбеков Асанбек	260	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
6	Заманбекова Жулдыз	230	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
7	Заманбеков Бурахан	1000	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
8	Калиев Касым	800	Бұрыңғы свх. «Аркалдинский»
<i>Емел өзені</i>			
1	Рыспаев Нурдаулет	241	Бұрыңғы свх. «Караталский»
2	Биттыбаев Толеугельды	174	Бұрыңғы свх. «Караталский»
3	Касенбаев Абайбек	300	Бұрыңғы свх. «Карабулакский»
4	Далдырбаев Амангали	360	Бұрыңғы свх. «Карабулакский»
5	Конабаев Шарипхан	1000	Бұрыңғы свх. «Караталский»
6	Мукажан Ерулан	94	Бұрыңғы свх. «Караталский»
7	Байсуанов Кажыкен	50	Бұрыңғы свх. «Караталский»
8	Чаихов Медельбек	215	Бұрыңғы свх. «Караталский»
9	Шынгазы	350	Бұрыңғы свх. «Карабулакский»
10	Нурсалбек Жунысхан	350	Бұрыңғы свх. «Карабулакский»
11	Капыз Азат	500	Бұрыңғы свх. «Карабулакский»

8.ЕҚТА-да рұқсат етілген және тыйым салынған қызмет түрлері, сондай-ақ жекелеген қызмет түрлеріне шектеулер.

Қорықтық режимі аймағы.Бұл аймақтың айқындаушы функциясы-табиғи процестерді, биологиялық әртүрліліктің типтік және бірегей экологиялық жүйелерін және өсімдіктер мен жануарлар дүниесінің генетикалық қорын табиғи жағдайда қорғау және зерттеу. Қорықтық үлескілер келесі критерийлер бойынша бөлінді:

-табиғи күйде сақталған, типтік және бірегей эталондық экожүйелер (биогеоценоздар).

-бірегей табиғи кешендердің және қорғау объектілерінің,оның ішінде флораның және фаунаның сирек кездесетін және эндемикалық түрлерінің, сирек кездесетін өсімдіктер қоғамдастықтарының мекендеу орындарының болуы.

Бұл аймақта кез келген шаруашылық қызметті,аумақты туристік және рекреациялық пайдалануды болдырмайтын табиғи қорықтың режиміне (ҚР ЕҚТА туралы Заңының 40-бабының 1-тармағы) сәйкес келетін қорықтық күзет режимі белгіленеді.

Қорық режимі аймағында тыйым салынады:

- табиғи кешендер мен экожүйелердің өзгеруіне әкелетін іс-әрекеттер;
- аумақтың гидрологиялық режимін өзгертетін іс-әрекеттер;
- Тарбағатай МҰТП қызметіне байланысты емес құрылыстар,ғимараттар,жолдар,құбырлар,электр беру желілері және басқа да коммуникациялар мен объектілер ғимараттарын салу;
- геологиялық барлау жұмыстары және пайдалы қазбаларды өндіру;
- топырақ жамылғысының бұзылуы,минералдардың шығуының және тау жыныстарының жалаңаштануы;
- санитарлық кесуді және орманды күтіп-баптау мақсатында кесуді, тағамдық,дәрілік және техникалық өсімдіктерді, гүлдерді,тұқымдарды дайындауды,шөп шабуды,мал жаюды және өсімдік жамылғысының бұзылуына әкеп соғатын өсімдіктерді пайдаланудың басқа да түрлерін қоса алғанда, орман пайдаланудың барлық түрлері;
- аңшылық және балық аулау, уәкілетті орган белгілеген тәртіппен арнайы бөлінген учаскелерде парктің күзет аймағында тұратын жергілікті халықтың мұқтажы үшін рұқсат етілетін әуесқойлық балық аулауды қоспағанда;
- жануарларды аулау мен жою, олардың мекендеу ортасы мен жағдайларын бұзу;
- жануарлар мен өсімдіктердің жаңа түрлерін интродукциялау,жануарлардың жекелеген түрлерінің санын алқаптардың рұқсат етілген табиғи сыйымдылығынан жоғары ұлғайту жөніндегі іс-шараларды жүргізу;
- коллекциялық материалдарды жинау, парк коллекциясын қалыптастыруды қоспағанда;
- зиянкестер,өсімдіктер мен жануарлар ауруларымен күресу,сондай-ақ жануарлар санын реттеу үшін химиялық биологиялық әдістерді қолдану;
- үй жануарларын айдап өту;
- қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті органмен келісім бойынша уәкілетті орган белгілеген нормалардан асатын жасанды жолмен алынатын шудың және өзге де акустикалық әсері;

-қызмет,егер ол қорғалатын ландшафтардың табиғи келбетінің өзгеруіне,экологиялық жүйелердің орнықтылығының бұзылуына әкеп соғуы мүмкін болса, не ерекше құнды табиғи ресурстарды сақтау мен молықтыруға қатер төндірсе;

Қорық режимі аймағында рұқсат етіледі:

-ғылым бөлімінің күшімен жыл бойы маршруттық және стационарлық бақылауларды ұйымдастыру жолымен ғылыми зерттеулер жүргізу;

-биотехникалық іс-шараларды өткізу;

-адамның кесірінен жоғалып кеткен өсімдіктер мен жануарларға реинтродукция жүргізу;

-басқару жоспарында көзделген күзет,қорғау және қалпына келтіру іс-шаралары;

Экологиялық тұрақтандыру аймағы. Аймақтың негізгі функциясы-табиғи кешендер мен объектілерді сақтау үшін жағдайларды қамтамасыз ету,табиғи-қорық қорының бұзылған табиғи кешендер мен объектілерін қалпына келтіру,ғылыми зерттеулер жүргізу;

-Бұл аймақта шаруашылық және рекреациялық қызметке тыйым салынған **қорықтық күзет режимі** белгіленеді.Қысқа мерзімді реттелмелі экологиялық туризмді ұйымдастыруға және бұзылған табиғи кешендерді қалпына келтіруге бағытталған іс-шараларды жүргізуге,сондай-ақ қорықтық режимі аймағы үшін белгіленген, рұқсат беру шараларының барлық кешенін жүргізуге рұқсат етіледі.

Туристік және рекреациялық қызмет аймағы. Аймақтың негізгі функциясы-бір мезгілде қатаң реттелетін туристік-рекреациялық мақсаттарда пайдалана отырып, табиғи кешендер мен күзет объектілерінің сақталуын қамтамасыз ету.Аймақ туристердің реттелетін қысқа мерзімді, ұзақ мерзімді және парк келушілерінің демалатын учаскелеріне бөлінеді. Мұнда табиғи-қорық қорының табиғи кешендері мен объектілерінің сақталуын қамтамасыз ететін **қаумалдық күзет режимі** белгіленеді,сондай-ақ аумақты рекреациялық мақсаттарда пайдаланудың ғылыми негізделген нормаларын ескере отырып,реттелетін туристік және рекреациялық пайдалануға (аң аулаудан басқа) жол беріледі.

Аймақ шегінде туристік маршруттар,соқпақтар ұйымдастырылады,демалу тұрақтары мен қарау алаңдары,ауа-райының жабындары,отын қоры бар отынға арналған орындар,қоқыс жинағыштар мен дәретханалар,аншлагтар мен табиғат ескерткіштерін,тарихи-мәдени және тұрмыстық объектілерді ландшафт ерекшеліктері мен табиғи-климаттық факторларды ескере отырып орналастыру схемалары ұйымдастырылады.Осы аймақта ЕҚТА-ты қорғаудың жалпы ережелерінен басқа, мынадай **шектеулер мен тыйымдар** енгізіледі:

-қорғалатын ландшафтардың табиғи келбетінің өзгеруіне немесе экологиялық жүйелердің бұзылуына әкеп соғуы мүмкін жұмыстарға,оның ішінде жол салуға, рекреация мақсаттарына байланысты емес объектілерді

орналастыруға және салуға, ауыл шаруашылығын пайдалану үшін жерді жыртуға және т. б. тыйым салу;

-ландшафтарды қалыптастыру үшін ағаш кесуді және табиғат қорғау іс-шараларында көзделген өзге де кесуді қоспағанда, ағаш кесудің барлық түрлеріне тыйым салу;

-алқаптардың нормативтік сыйымдылығына сәйкес шөп шабуды және мал жаюды шектеу;

-пайдалану мерзімі ұзақ туристік сокпақтарды пайдалануға уақытша тыйым салу;

-жалпыға ортақ пайдаланылатын магистральды емес жолдарды пайдалануға тыйым салу;

-саңырауқұлақтарды, жидектерді және дәрілік шөптерді кәсіпшілік жинауға, шайыр мен қосалқы орман материалдарын, ағаш шырындарын дайындауға тыйым салу;

МҰТП «ЕҚТА туралы» Заңның 46-бабының 2-т. сәйкес реттелетін туризм мен рекреацияны қамтамасыз ету үшін және инфрақұрылымды дамытудың Бас жоспарына сәйкес жеке және заңды тұлғаларға жалдау шарты негізінде жер учаскелерін бере алады. Олар туристік және рекреациялық (қысқа мерзімді жалға алу) немесе шектеулі шаруашылық қызмет (ұзақ мерзімді жалға алу) аймақтарына, қолданыстағы инфраструктурасымен де, жаңа инфрақұрылыммен де салынуы мүмкін аймақтарына ұштастырылуы тиіс.

ҚР «Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы» Заңының 26 бабына сәйкес, МҰТП өз аумағын туристік және рекреациялық мақсаттарда пайдалану бес жылдық кезеңге арналған қызметтің әрбір түрі бойынша іс-шараларды қамтитын басқару жоспарына сәйкес жүзеге асырылады. Бұл ретте, саябақтың рекреациялық және басқа да ресурстарына даулы жағдайлардың ең аз залал келтірген және қызметтің басқа нысандарын дамытуға байланысты келушілер үшін ең жоғары мүмкіндіктер ескеріледі.

Шаруашылығы шектеулі қызмет аймағы. Тарбағатай МҰТП қызметіне байланысты әкімшілік мақсаттағы объектілерді, сондай-ақ Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес негізгі жер пайдаланушымен жалдау шарттары негізінде жеке және заңды тұлғаларды орналастыруға арналған. Мұнда күзет, қорғау және қалпына келтіру іс-шараларымен бір мезгілде **қаумалдық және реттелетін күзет режимі** бар шаруашылық қызмет көзделеді. Аймақ шегінде әкімшілік-шаруашылық мақсаттағы объектілер орналастырылады, парктің күзетілуін және жұмыс істеуін қамтамасыз ету, оған келушілерге қызмет көрсету үшін қажетті шаруашылық қызмет жүргізіледі. Әуесқойлық аң аулау мен балық аулауды ұйымдастыруға рұқсат етілген, рекреациялық орталықтар, қонақ үйлер, кемпингтер, мұражайлар және туристер мен келушілерге қызмет көрсететін басқа да объектілер салу және пайдалану жүзеге асырылады.

Бұл аймақта келесі қызмет түрлеріне рұқсат етіледі:

- жанама орман пайдалану (шектеулі мал жаю, марал шаруашылығы, шөп шабу, саңырауқұлақтарды, жемістер мен жидектерді әуесқойлық жинау);

- дәстүрлі пайдаланудың шектеулі алаңдарында ағаш тұқымдары мен бұталар, дәрілік шөптер мен басқа да өсімдіктер отырғызу материалдарын өсіру.

- өтпелі кесуді қоспағанда, санитарлық мақсатта ағаш кесуді, күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуді жүргізу және бұл ретте алынған сүректі қайта өңдеу.

-кәдесыйлар, бұта және халық кәсіпшілігі өнімдерін өндіру;

-балық отырғызу материалы мен тауарлық балықтардың абориген түрлерін өсіру;

-жылжымалы аралар павильондарын пайдалану арқылы көшпенді ара шаруашылығы;

-әуесқойлық (спорттық) аң аулау және балық аулау;

-ашық аспан астындағы мұражайлар, оның ішінде этнографиялық мұражайлар салу;

-хайуанаттар паркін, оның ішінде сафари түрін құру;

-жануарлардың сирек кездесетін және кәсіпшілік түрлерін жерсіндіру және реинтродукциялау;

-инфрақұрылымды реттеп кеңейту (жолдар, кафе, дүкендер және т.б.).

-шаруашылық қызметті жүзеге асыру кезінде жабайы жануарлардың көші-қон дәліздерін қамтамасыз ету қажет;

-шаруашылық қызметті жүзеге асыру кезінде жабайы жануарлардың көші-қон дәліздерін, сирек кездесетін және эндемиялық өсімдіктердің өсу орындарының, типтік және бірегей өсімдік қоғамдастықтарының, ағаштардың жекелеген даналарының, сондай-ақ жер бедерінің экзотикалық морфокұрылымдарының, геологиялық ескерткіштердің сақталуын қамтамасыз ету қажет.

Санитарлық-эпидемиологиялық жағдайды, өсімдіктер мен жануарлардың аурулары мен зиянкестерінің таралуын қатаң бақылауды сақтау, биологиялық инвазияның алдын алу (бөтен текті түрлердің-қоныс аударушылардың енуі мен қоныстануы) қажет.

Күзет аймағы. Ерекше күзетуді және қолайсыз сыртқы әсерден қорғауды қамтамасыз ету үшін ұлттық парк айналасында парк шекараларының периметрі бойынша кемінде 2 км қашықтықта күзет аймағы орнатылады. Күзет аймағы шегінде табиғи ресурстарды тұрақты пайдалануды қамтамасыз ететін жер пайдаланушылардың дәстүрлі шаруашылық қызметінің негізгі түрлеріне рұқсат етіледі. Күзет аймағы облыс әкімдігінің қаулысымен белгіленеді, онда күзет аймағында орналасқан жер учаскелерінің меншік иелері мен жер пайдаланушылар үшін шаруашылығы шектеулі қызмет режимі белгіленеді.

Күзет аймағында парктің экологиялық жүйелерінің және оның аумағындағы табиғи-қорық қоры объектілерінің жай-күйіне және қалпына

келтірілуіне теріс әсер ететін кез келген қызметке **тыйым салынады немесе шектеледі:**

- жаңа елді мекендер құру және қазіргі тұрғындарын кеңейту;
- объектілерді орналастыру, жобалау, салу және пайдалану, парктің экологиялық жүйелеріне зиянды әсер ететін жаңа технологияларды енгізу;
- жануарлар мен өсімдіктер дүниесі үшін уытты улы химикаттарды, тыңайтқыштар мен гербицидтерді қолдана отырып, ауыл және орман шаруашылығының қарқынды нысандарын жүргізу;
- ластаушы заттар мен сарқынды суларды атмосфераға шығару және ашық су көздері мен рельефке төгу, қалдықтарды орналастыру;
- пайдалы қазбаларды өндіру;
- радиоактивті және өнеркәсіптік қалдықтарды көму;
- парктің экологиялық жүйелерінің гидрологиялық режимін өзгертуге қабілетті қызмет (платиналар, бөгеттер, гидротехникалық құрылыстар және судың табиғи ағынын тоқтатуға немесе төмендетуге әкелетін басқа да объектілерді салу);
- жабайы жануарлар мен жабайы өсімдіктердің бөтен түрлерін интродукциялау;
- парктің экологиялық жүйелеріне зиянды әсер етуге қабілетті басқа да қызмет;

Күзет аймағында рұқсат етіледі:

- орман шаруашылығының қызметі;
- мал жаю мен шөп шабуды қоса алғанда, дәстүрлі жер пайдалану, сондай-ақ биологиялық әртүрліліктің ұзақ мерзімді сақталуы мен беріктігін қамтамасыз ету шеңберіндегі өзге де қызмет;
- туристік және рекреациялық қызмет;
- минералды суларды, бальнеологиялық және климаттық ресурстарды пайдалану;
- кәсіпшілік және әуесқойлық (спорттық) балық аулау;
- орман және дала өрттерін сөндіру бойынша жердегі және авиациялық жұмыстарды жүргізу;
- бүлінген жерлерді рекультивациялау;
- орман және басқа да өсімдік қоғамдастықтарын қалпына келтіру;
- жабайы жануарлардың тіршілік ету ортасын және санын қалпына келтіру;
- туристер тұратын жерлерді жайластыру, жасанды көбею, өсіру, эндемиялық, сирек кездесетін және жойылып бара жатқан өсімдіктер мен жануарлар түрлерін өсіру үшін питомниктер орнату, сондай-ақ парк қызметкерлерінің тұруы үшін қызметтік ғимараттар (кордондар) салу үшін жер учаскелерін пайдалану, оларға қызметтік үлес беру.

Парктің күзет аймағы шегінде жоғарыда аталған рұқсат етілген барлық қызмет түрлерін жүзеге асыру кезінде өсімдіктер мен жануарлар дүниесі объектілерінің көбею жағдайларын, жануарлардың қоныс аудару жолдары

мен шоғырлану орындарын сақтау жөніндегі іс-шаралар көзделуге және жүзеге асырылуға тиіс;

Орман шаруашылығы қызметі Қазақстан Республикасының жер және орман заңнамасына және орман иеленушілердің орман орналастыру құжаттарына сәйкес жүргізіледі.

Мал жаю және шөп шабу Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2011 жылғы 14 қарашадағы №1338 қаулысымен бекітілген мемлекеттік орман қоры учаскелерінде шөп шабу және мал жаю қағидаларына сәйкес жүргізіледі.

9.Ерекше қорғалатын табиғи аумаққа бару ережесі, жұмыс режимі және рекреациялық жүктемесі

Рекреациялық сыйымдылық және жүктеме

Аумақты рекреациялық мақсаттарда пайдалану кезінде осы аумақтың рұқсат етілген рекреациялық жүктемені және рекреациялық сыйымдылығын есептеу өте маңызды.

Әрбір табиғи кешеннің тұрақтылығы,оның ішінде рекреациялық жүктемелерге қатысты бірқатар экологиялық факторларға байланысты өзгеріп отырады:

-топырақтың ылғалдылығы (жаңа топырақтар аса төзімді, кептіру немесе дымқылдаудан тұрақтылық төмендейді);

-топырақтың құрылымы (жеңіл сазды топырақ ең тұрақты болып табылады, механикалық құрамының салмағын жоғарылату немесе азайту арқылы тұрақтылық төмендейді);

-топырақтың гумус қабатының қуаты (ол неғұрлым күшті болса, соғұрлым тұрақтылық жоғары);

-борпылдақ топырақ шөгінділерінің қуаты (егер жартасты негіз бетке жақын болса, тұрақтылық айтарлықтай төмендейді);

-беттің еңістігі (ол неғұрлым көп болса, соғұрлым тұрақтылық төмен);

-ағаштардың негізгі тұқымдарының тамыр жүйесінің құрылысы және сүрек діңнің құрамы (солтүстік жарты шарының орташа белдеуі үшін ұсақ жапырақты тұқымдылар неғұрлым төзімді, ең аз төзімді - қылқан жапырақты тұқымдылар);

-сүрек діңнің орта жасы (ол жоғары болса, соғұрлым тұрақтылық көп, бірақ бұл тек пісу жасына дейін-содан кейін тұрақтылық қайтадан төмендейді);

-табиғи ормандар (сирек қоспағанда) жасанды екпелерге қарағанда неғұрлым жоғары тұрақтылығы бар.

Осыған байланысты рекреациялық жүктемелер МҰТП аумағында бар және оларға әртүрлі тұрақтылық дәрежесі бар табиғи кешендерді білдіретін ландшафттың әрбір түрі үшін жеке анықталуы тиіс.

ЕҚТА-қа барған кезде таптау, әсер етудің ең маңызды факторы ретінде, көбінесе алаңдық емес, сызықтық сипатқа ие.

Басқаша айтқанда, туристермен және экскурсанттармен ЕҚТА-ға бару көбінесе белгілі бір бағыттар бойынша жүзеге асырылады.

Маршрутқа жүктеме нормасын есептеу кезінде келушілердің табиғатқа қатысты «агрессивтілік» дәрежесін ескеру қажет. Әдетте, қысқа мерзімді экскурсиялар аз агрессивті түр болып саналады. Олармен салыстырғанда, ұйымдастырылған туризм (яғни ұзақтығы кемінде 2 күн болатын саяхат) 3 есе агрессивті. Тиісінше, осы бару түрі кезіндегі жүктеме нормалары 3 есе төмендетілуі тиіс. Егер өзіндік туризм туралы болса, онда нормалар мен жүктеме экскурсиялықтан 6-7 есе төмен болуы тиіс. Бұл ретте агрессивтілік көрсеткіштері үшін келушілердің мінез-құлқына аз тәуелді салдарлар да (мысалы, аумақты таптау), сондай-ақ табиғат қорғау ережелерін бұзуда олардың тікелей іс-қимылдарының нәтижелері де қабылданады. Оларға туризмді ұйымдастырушылардың жоспарланбаған алаулары, жидектерді, гүлдерді, саңырауқұлақтарды, жаңғақтарды жинау, сондай-ақ табиғаттың «кәде сыйларының» пайда болуы, тұрақтардың қоқыстануы, шудың әсері және т.б. жатады. Осы барлық факторларды ескере отырып, МҰТП-де оны өз бетінше және ұйымдастырылған шамамен, туристер пайдаланған кезде рекреациялық жүктеме күніне 1 маршрутқа 1-3 туристер тобы.

Туристтік маршруттардың басты элементі негізгі жүктемені өзіне алатын соқпақтың өзі болып табылады. Ең дұрысы, өз қалыптасуының бастапқы кезеңінде ол табиғи кешен құрылымының қандай да бір көрінетін бұзылулары жоқ, өзгеріссіз орманмен немесе шалғындымен қоршалған тар тығыздалған жолақ болып табылады.

Егер осы жолмен келу көбейсе (туристер саны және келу жиілігі көбейсе), жол да бірте-бірте өзгереді.: топырақтың жоғарғы горизонтының тығыздалуы, топырақтың ылғалдылық сыйымдылығы мен ылғалды өткізгіштігінің төмендеуі, бет қабатының ағынының ұлғаюы, жазықтық эрозиясының дамуы құбылыстар тізбегі жүреді. Жердің үлкен еңісі кезінде бұл тізбек сызықты эрозиялық формалардың түзілуімен толықтырылады, одан кейін соқпақтың учаскесін бұзу және соқпақтың барлық әсер ету аймағын кеңейту қажет.

Соңғы сатыда, соқпақ, әдетте, тығыздалған және ашық орталық осьтік бөлігі бар кең жолдың көрінісіне ие. Оның шеттерінде таптауға төзімді, көбінесе сыртқы жағынан енгізілген арамшөптерден сирек кездесетін шөп жамылғысы бар. Қоршаған аумақта табиғи кешендегі соқпақтың екі жағынан да соқпақ, жолақтар сияқты бағытта созылыңқы қатарды бөліп көрсетуге болады, олардың әрқайсысы бұталар мен шөпті өсімдіктер түрлерінің жиынтығымен, әртүрлі жобалық жабынмен, микро және мезофауна және т.б. ерекшеленеді. Соқпақтың ықпал ету аймағының ені едәуір шектерде ауытқиды: бірнеше ондаған сантиметрден (егер мысалы, соқпақ жартастас шығыңқы жиегімен өтетін болса) бірнеше жүз

метрге дейін (таулы жағдайларда ашық жерде, оған аса сезімтал жануарларға мазасыздану факторының әсері жоғары).

Жоғарыда көрсетілген жағдайларда соқпақтың ықпалының сыртқы шекарасы (таудағы ашық жер) жер-топырақ жағдайлары мен өсімдік жамылғысының өзгеруі бойынша емес, әдетте туристер шығаратын дыбыстардың таралу қашықтығы бойынша (дауыс, аяқтың астындағы құрғақ бұтақтардың сынуы және т. б.), сондай-ақ иістер бойынша мақсатты түрде анықтау.

Соқпақтар салынған экожүйелердің тозу қаупін азайту үшін соқпаққа жүктемені мынадай жолмен мөлшерлеу қажет:

-топтағы адамдар санын шектеу (барлығы саяхатшының соқпақтан шықпай-ақ ести алатын санға дейін)

-уақыт бірлігіне келу санын шектеу (күніне, аптасына, айына)

-Соқпақты, әсіресе сезімтал учаскелерде, демалыс орындары мен аялдамалар, көпірлер, өткелдер, таяныштар ғимараттарының көмегімен жайластыру, оларды неғұрлым берік материалдармен салу, қоқыс жинағыштарды орнату және т. б.

-экскурсанттар мен туристердің мінез-құлқын реттеу: шуды, жолдан шығып кетуге тыйым салу, кәдесыйларды жинау - өсімдіктерді, жануарларды, тастарды және т.б.

-қиын кезеңдерде соқпаққа келуге тыйым салу (экожүйелердегі жануарлар ерекше аландаушылыққа сезімтал, ауа райының қолайсыздығына байланысты соқпақтардың бұзылу қаупі бар және т.б.).

Соқпаққа рекреациялық жүктемені анықтаудың пысықталған әдістемесі жоқ болғандықтан, оның жай-күйіне тұрақты мониторинг жүргізу және бару қарқындылығын түзету қажет.

Соқпаққа, маршрутқа жол берілетін жүктемені анықтау үшін экологиялық критерийден басқа (ол туралы әңгіме жоғарыда болды) «психологиялық жайлылық» критерийлерін де пайдалану қажет. Олардың ішіндегі ең бастысы туристердің немесе экскурсанттардың жекелеген топтары арасындағы байланыстың рұқсат етілген деңгейі болып саналады. Маршруттарды жоспарлау кезінде келушілердің топтары арасындағы қашықтықты есептеу қажет, олардың ешқайсысы, егер мүмкін болса, бір-бірін соқпақта да, автотұрақта да көріп-естімеу керек.

Бұл ретте есепке алынатын негізгі факторлары-соқпақтың ұзындығы мен қиындығы, күрделілігі мен қауіпсіздігі, шулы әсер ету аймағының ені, қоршаған ортаның ормандылығы, шолу нүктелерінің сыйымдылығы, негізгі көрнекті объектілерді қарау үшін қажетті уақыт және т. б. Тұрақ үшін олардың абаттандырылуын, сыйымдылығын, судың және алау үшін отын болуын ескеру қажет. Әрбір топтағы адамдардың рұқсат етілген санын ескеру маңызды. Мысалы, көрікті жерлерді қарайтын қарапайым экскурсиялық топ үшін 8-10 адам оңтайлы болып саналады (рұқсат етілген максимумда 15-20 адам). Құстарды және басқа да

жануарларды бақылаушылар үшін саны 3-4 адам аз топ, әсіресе, егер бұл мазасыздыққа аса сезімтал жануарларға қатысты болса.

Рекреациялық мақсаттарда неғұрлым белсенді пайдаланылатын Тарбағатай МҰТП аумағының жоғарыда айтылғандардың және қазіргі заманғы жай-күйін ескере отырып, кейбір учаскелерде рекреациялық жүктемені арттыру бар екенін белгілеуге болады. Бұл ең алдымен демалушылар орналасқан өзен жағалауларына қатысты. Мұнда шөпті өсімдік жамылғысының елеулі бұзылуы байқалады. Бұл учаскелер саябақтар мен орман саябақтары бойынша жедел абаттандыруды талап етеді. Сонымен қатар, демалушылардың мінез-құлқын қатаң бақылау, МҰТП-дегі жүріс-тұрыс ережелерін түсіндіру қажет.

Тарбағатай МҰТП-мен ұсынылатын туристік бағдарлар әртүрлі бағыттар бойынша айына 3200 адамды, ал маршруттарға сұраныс 100 пайызды құрауы мүмкін, егер мониторинг нәтижесінде маршруттар өтетін экожүйелер тұрақты күйде болса (нашарламайды) және жануарлар мазасыздықтың осындай деңгейін жақсы көтерсе, маршруттарға рекреациялық жүктеме одан әрі ұлғайтылуы мүмкін.

Халықаралық ұсынымдар мен МҰТП аумағының ерекшеліктерін ескере отырып, жүктемені күніне 1-топтан аспайтын маршруттарға, автобустық экскурсиялар үшін топта 20(25) адамға дейін, экскурсиялардың басқа түрлері үшін 10 адамнан артық болмау керек екенін есте сақтау қажет.

Бұл жүктемелерге маршруттарды *абаттандыруды* жүргізу кезінде, әсіресе экскурсанттар жаяу және атпен жүретін бөлігінде, әсіресе көрікті жерлерді қарау үшін аялдау орындарында жол беріледі.

Тік беткейлер бойынша салынған маршруттарда ерекше сақтықты сақтау керек, өйткені бұл жерде соқпаққа рұқсат етілген жүктемені арттыру нәтижесінде эрозиялық процестердің даму қаупі зор. Жоспарланған демалыс аймақтарында және көшпелі алаңдарда саябақ типі бойынша (жол-соқпақтық желі, шағын сәулет нысандары) абаттандыру қажет, одан кейін 100-150 адам/га-ға дейін жүктеме болуы мүмкін (сәулеттік жоспарлаудағы саябақтар үшін қабылданған жүктемелер).

Ескере кетсек, демалушылардың негізгі саны, әдетте, пикник түрі бойынша пассивті демалысты қалайды, сондықтан негізгі рекреациялық жүктеме өзендер мен бұлақтардың алқабына жатады. Бұл жағдайда демалыс орындары немесе жабдықталмаған, ерікті таңдалған учаскелер пайдаланылады.

Негізінен өзендер жағалауларында және шатқалдарда кездесетін парктің орманды учаскелерін шартты түрде үш рекреациялық санатқа бөлуге болады:

Орман-абаттандыру элементтерінен толық айырылған (жабайы табиғат) демалушылар тығыздығының нормасы 1-ден 10 адам/га дейін.

Орман паркі-абаттандырудың жекелеген элементтері (жол-соқпақтық желі, орындықтар және т.б.) тірі табиғатпен үйлескен орман өскен учаске. Демалушылар тығыздығының нормасы 8-ден 20 адам/га дейін.

Парк-ағаштар ашық кеңістіктермен кезектесетін, халықтың демалуы үшін барынша абаттандырылған аумақ. Демалушылардың тығыздығы 30-дан 150 адам/га-ға дейін.

МҰТП-де рекреациялық аймақ аумағының едәуір учаскелері (негізінен демалыс орындары, автотұрақтар, демалушыларға сауда және тұрмыстық қызмет көрсету пункттері, өзен бойындағы орман учаскелері) нақты қолданыстағы рекреациялық жүктемелер бойынша орман паркі мен парк санатына жатқызылуы тиіс, абаттандыру деңгейі бойынша оларға сәйкес келмейді. Мұның бәрі орман экожүйелерінің теріс өзгерістерінің себебі болып табылады.

МҰТП-де бар экожүйелер үшін рекреациялық жүктемелердің әзірленген немесе бейімделген нормалары жоқ. Рекреациялық жүктеме алаңдық анықтау дәстүрлі түрде жүргізіледі. Бұл тәсіл туристердің бүкіл аумаққа біркелкі таралуына есептеулер жүргізілетінін болжайды, бұл тәсілдің іс жүзінде мүмкіншілігі аз. Дегенмен, МҰТП әкімшілігі үшін бағдар болатын мұндай сандар пайдалы.

Қазақ орман орналастыру кәсіпорнының мәліметтері бір жолғы бару бойынша мынадай фондық рекреациялық жүктемелерді қарастырады: биік таулы үшін-0,5 адам/га, орташа таулы үшін-1,0 адам/га, төмен таулы және бөктер үшін-1,5-2 адам/га, жайластырылған аумақтарда 3-5 адам/га дейін ұлғаю мүмкіндігі бар.

Ең заманауи деректер бойынша ең көп жүктемені бастан кешірген аумақ учаскелерін жайластыру (ұтымды жол-соқпақтық желі және шағын сәулет нысандарын құру) осы учаскелердің рекреациялық сыйымдылығын, ал тұтастай алғанда олардың есебінен және МҰТП аумағын орта есеппен 4-5-тен 10-ға дейін және тіпті одан да жоғары ұлғайтуға мүмкіндік береді.

Рекреациялық жүктеме нормаларын анықтау бойынша практикалық іс-шаралар үшін мынадай заңдылықтар пайдаланылуы мүмкін:

1. МҰТП-де бар ағаш тұқымдылары ішінен, алма ағашы таптауға аз төзімді.

2. Беткейлердің тіктігі 0-3 градустан 16 және одан да көп градустан жоғары болғанда экожүйенің тұрақтылығы 2 есе төмендейді.

3. Көгалданған алаңдарда және алаңқайларда ағаш екпелерінің жасыл шымылдықтарынан қарағанда жүктеме 10-15 есе жоғары болуы мүмкін.

Сәулет құрылысында қабылданған нормалар бойынша қайың мен көктеректен жасалған жапырақты ормандар үшін бір жолғы жүктеме маусым бойы 4-тен 7 адам/га-ға дейін, тік беткейлерде 2-3,5 адам/га-ға дейін болуы мүмкін. Ең жоғары жүктеме күндері адамдардың орманға қатысуы, алаңқайлар мен жасыл шымылдықтар бар жерде демалудың

психологиялық жайлылығымен де анықталуы тиіс және (демалушылардың 2-3 компаниясы)10-20 адам/га аспауы тиіс Таптауға аз төзімді және Қызыл кітапқа енген Сиверс алмасының қатысуымен сүрек діндерге 2-3,5 адам/га норманы қолдану қажет.МҰТП орманының барлық ауданы бойынша ең жоғары жүктемені демалыс және мереке күндері саңырауқұлақтарды жинау маусымында байқауға болады.

Экожүйелер үшін жоғарыда келтірілген жүктеме нормалары (демалушылардың бір жолғы тығыздығы) МҰТП қызметкерлеріне демалу үшін абаттандырылмаған орындарда жаппай демалыс кезінде МҰТП аумағына бара алатын адамдардың ең көп санын есептеуге мүмкіндік береді. Бұл экожүйе алаңына демалушылардың жол берілетін бір реттік тығыздығын көбейту арқылы жүргізіледі-біз аумақ учаскесінің бір реттік рекреациялық сыйымдылығын аламыз.Ұзақ демалыс кезінде жүктеме нормаларын (демалушылардың бір жолғы тығыздығын) есептеу кезінде олар 2,8 есе азайтылуы тиіс.Табиғат сыйын (жидектер мен саңырауқұлақтар) жинау кезеңінде нормаларды есептеу кезінде, әрбір нақты маусымда жидектер мен саңырауқұлақтардың түсімін,сондай-ақ жидектер мен саңырауқұлақтардың бір бөлігі тисілмеген күйінде қалуы тиіс екендігін ескеру қажет.Олар осы экожүйеде тұтынушылары болып табылатын жабайы жануарларға жем ретінде қызмет етеді.Бұл жағдайда пайдалануға рұқсат етілген ресурс қоры аумақтың рекреациялық сыйымдылығына бөлінеді.Осылайша,әрбір демалушыға жинауға рұқсат етілген өнімнің саны алынады. МҰТП штатында антропогендік әсер ету жөніндегі маман болуы тиіс, оның міндетіне аумақтың жағдайын бақылау және рұқсат етілген рекреациялық жүктемелерді есептеу кіреді.

Әлемдік тәжірибеде рұқсат етілген жүктеме әдістемесіне балама ретінде АҚШ-ның Ауыл шаруашылығы министрлігінің ормандарды қорғау қызметі жүйесінде әзірленген ландшафттың шекті рұқсат етілген өзгерістерін анықтау әдістемесі кеңінен таралған.Негізгі көрсеткіштерде аудан бірлігіне уақыт бірлігіне келушілердің шекті рұқсат етілген саны болып табылатын рұқсат етілген жүктемелерді есептеу әдістемесіне қарағанда, негізгі көрсеткіш үшін ПДИ әдістемесінде бастапқы табиғи ландшафтардың шекті мүмкін болатын өзгерістері таңдап алынды.

ЕҚТА жағдайында келушілердің(туристер мен экскурсанттардың) саны мен табиғи ортаның өзгеруі арасында тікелей және айқын тәуелділік жоқ. Бұл ретте ПДИ әдістемесі қорғалатын аумақта сақталуы тиіс табиғи жағдайлардың сапасын анықтау проблемасына шекті жүктемелердің сандық параметрлерін анықтаудың дәстүрлі тұжырымдалатын және бір мәнді шешілмейтін проблемадан өтуге мүмкіндік береді. Яғни,табиғи және әлеуметтік жағдайлардың қолайлы күйін бағалау үшін туристік пайдалану деңгейін бағалаудан баса назар аудару ПДИ әдістемесі МҰТП-

дағы табиғи кешендердің жай-күйіне тұрақты мониторинг жүргізуді талап етеді. Осы әдістемені әрі қарай Тарбағатай МҰТП әкімшілігін ресурстық, Әлеуметтік және әкімшілік жағдайларды басқару мақсаттарына сәйкес ұстау үшін қолдану орынды.

Тарбағатай МҰТП көптеген халықтардың салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын, көне заманнан бүгінгі күнге дейін, қайталанбас колорит, фольклор, түрлі қолөнер, ас үйсін көруге мүмкіндік беретін этнографиялық туризмді дамыту өзекті болып табылады. Жергілікті тұрғындар ақылы негізде ауылдық үйдің арнайы бөлінген бөлмелерінде немесе жеке салынған үйлерде тұруға, жергілікті қолөнермен танысуға, ұлттық мерекелерге қатысуға мүмкіндік бере алады.

МҰТП аумағына келген кезде туристер өрт қауіпсіздігін сақтау талаптарынан және парктің табиғи кешендерінің сақталуын қамтамасыз ету қажеттілігінен туындайтын ережелерді сақтауы тиіс.

Маршруттардағы туристер:

-көзделмеген жерлерде ашық отты жағуға. Жабдықталған тұрақтарда тамақ дайындау үшін Паркпен берілетін отын немесе өзімен бірге әкелінген құралдар (бензин примустары, газ жанарғылары және т.б) пайдалану қажет.

-Маршруттарда көзделмеген жерлерде әсіресе құрғақшылық кезеңінде темекі шегуге. Темекі шегуге, тұрақтарда белгіленген орындарда ғана рұқсат етіледі;

-лагерьді жайластыру үшін көзделмеген жерлерде тоқтауға, отын және өзге де заттарды жинауға;

-табиғи кәде сыйларды жинауға. Өсімдіктерді, саңырауқұлақтарды, егер де бұл экскурсияның мақсаты болса және жинауға тиісті лицензиясы болған жағдайда ғана жинауға рұқсат етіледі.

-жануарларды үркітуге, шулауға, айқайлауға, ән айтуға, әуендерді қатты дауысқа қосуға және т.б;

-экскурсоводтың, гидтің рұқсатынсыз соқпақтан шығуға, қарау алаңдарының шегінен шығуға;

-қоршаған табиғи объектілерді жазбалармен бүлдіруге;

-өздері болған жерлерде қоқыстарды қалдыруға. Арнайы қоқыс жинағыштар болмаған жағдайда барлық қоқыс өзімен бірге шығарылады.

-соқпақтарға, маршруттарға, объектілерге өз бетінше баруға, егер алып жүрушілердің тыйым салынған жазбалары немесе ауызша өкімдері болса;

Туризмнің әрбір түрінің (жаяу, ат, су, велосипед және т.б.) өзіндік техника қауіпсіздігінің талаптары бар. Маршрутты ұйымдасқан топпен өту кезінде оған қатысушылардың барлығы экскурсия жүргізушінің, гидтің, еріп жүруші адамның өкіміне бағынуы тиіс. Жорық басталар алдында туристерді МҰТП территориясында жүріс-тұрыс ережесімен

және ықтимал қауіптермен таныстыруға тиіс. Туристер тәртіп ережелерін бұзған жағдайда экскурсия жүргізушісі (гид, еріп жүруші) экскурсияны тоқтатуға және маршруттан топты қайтаруға құқылы.

Паспорт әзірленді:

«Тарбағатай» МҰТП РММ

М.Ө

«___» _____» 2019ж

**«Тарбағатай» МҰТП РММ
паспортына 1-қосымша**

**«Тарбағатай» МҰТП РММ мемлекеттік табиғи-қорық қоры
объектілерінің тізбесі**

№	мемлекеттік табиғи-қорық қоры объектілерінің атауы	Саны
1	2	3
1	барлық өсімдіктер түрлерінің болуы	1640
	оның ішінде сирек кездесетін және жойылып бара жатқан	35
	жоғары тамырлы өсімдіктер	
2	барлық жануарлар түрлерінің болуы-	376
	оның ішінде сирек кездесетін және жойылып бара жатқан	40
	Бауырмен жорғалаушылар	1
	құстар	33
	сүтқоректілер	6
3	гидрологиялық объектілердің атауы-барлығы	18
	Су қоймалары	2
	Сыйымдылығы 31,5 млн. м Егінсу су қоймасы	
	Сыйымдылығы 55,3 млн. м Қаракөл су қоймасы	
	су тораптары	5
	-Қарабұта өзеніндегі су торабы -Көктерек өзеніндегі су торабы -Келдімұрат өзеніндегі су торабы -Қусақ өзеніндегі су торабы -Қарақол өзеніндегі су торабы	
	Магистральдық арналар	11
	-МА «Оң жағалау» арнаның ұзындығы 37,5 км, оның ішінде 7,5 км қапталды -МА «Сол жағалау арнаның ұзындығы 10,0 км, оның ішінде 5 км қапталды -МА «Қасқа» арнаның ұзындығы 19,6 км, 7,5 км қапталды -МА «Ақтоған» арнаның ұзындығы 8,5 км, 8,5 км қапталды -МА «Татарский» арнаның ұзындығы 7,5 км, 2,5 км қапталды -МА «Белбастау» арнаның ұзындығы 29,0 км, 15 км қапталды	

	<p>-МА «Жамбас» арнаның ұзындығы 7,5 км</p> <p>-МА «Бургон» арнаның ұзындығы 3,66 км, 3,66 км қапталды</p> <p>-МА «Ақтоған» арнаның ұзындығы 38,0 км, 38,0 қапталды</p> <p>-МА «Бургон» арнаның ұзындығы 8,0 км, 8,0 км қапталды</p> <p>-МА «Тас тоған» арнаның ұзындығы 29 км, 11 км қапталды</p> <p>Арналардың жалпы ұзындығы 188,6 км құрайды.</p>	
4	Геологиялық объектілердің атауы-барлығы	4
	Орта таулар	7(туфтар,порфириттер,кварциттер,күмтас, яшма,эктас,грядтар жәнегивтер)
	Аласа таулар	5(алевролиттер,күмтас,мәрмәрленгенэктастар,конгломераттар,туфтар)
	Тау етегі	5(алевролиттер,күмтас,мәрмәрленгенэктастар,конгломераттар,туфтар)
	гранитті интрузиялар	6(Ақжайлау,Өкпекті,Батпақ,Қойтас,Қарабұға,Подгорное)
5	Геоморфологиялық объектілердің бар болуы-барлығы	

**«Тарбағатай» МҰТП РММ
паспортына 2-қосымша**

**Тарбағатай МҰТП РММ
жабайы жануарларды күзгі есепке алу бойынша
жануарлардың индикаторлық түрлерінің саны**

Жануар атауы	Саны	
	Оңтайлы	Нақты
<i>Sus scrofa nigripes</i> -қабан шошқа- Среднеазиатский кабан	89	86
<i>Capreolus pygargus</i> -елік-Сибирская косуля	293	291
<i>Ursus arctos isabellinus</i> -Тянь-шань қоңыр аюы-Тянь-шаньский бурый медведь	53	52
<i>Meles meles</i> -борсық-Барсук	-	-
<i>Marmota baibacina</i> -Алтай суыры- Алтайский сурок	-	-
<i>Lepus tolai</i> -Құм қоян-Заяц -толай	101	99
<i>Lyrurus tetrix</i> -Құр-Тетерев	537	535
<i>Perdix perdix</i> -Сұр шіл-Куропатка серая	573	570
<i>Egretta alba</i> -Ақ құтан-Белая большая цапля	115	114
<i>Otis tarda</i> -Дуадақ-Дрофа	31	28
<i>Coturnix coturnix</i> -Бөдене-Перепел	-	-
<i>Anas platyrhynchos</i> -Барылдауық үйрек- Обыкновенная кряква	474	473

**«Тарбағатай» МҰТП РММ
паспортына 3-қосымша**

**«Тарбағатай» МҰТП» РММ
тарихи-мәдени мұра объектілерінің тізбесі**

№	Атауы	Орналасу орны және сипаттамасы
1	2	3
1	Сақ ханшайымының қорғаны	Алтыншоқы ауылының маңында сақ кезеңіне тән жерлеу орындары бар. Сақ ханшайымымен бірге оның қызметшілері, әбзелдері көмілді. Қазіргі уақытта зерттеу сатысында
2	Тастағы петроглифтер	Салқынбел ауылына және Қарабас тауының алқабына жақын жерде орналасқан

Карта функционального зонирования проектируемого Тарбагатайского ГНПП

